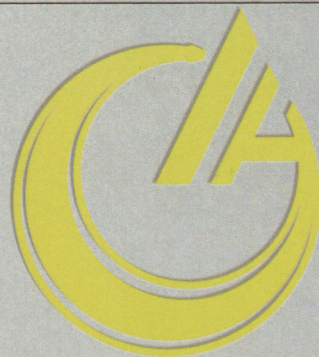

ISSN 2227-4952 (Print)
ISSN 2708-6143 (Online)

АРХЕОЛОГІЯ
І ДАВНЯ ІСТОРІЯ
УКРАЇНИ
Випуск 3 (36)

2020

КИЇВ

АРХЕОЛОГІЯ
І ДАВНЯ ІСТОРІЯ
УКРАЇНИ
Випуск 3 (36)

2020
КИЇВ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ — ЗАСНОВАНИЙ У 2011 Р.

ВИДАЄТЬСЯ ЧОТИРИ РАЗИ НА РІК

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

БУЙСЬКИХ А. В., доктор історичних наук, Інститут археології НАН України

Відповідальний секретар

ГОРБАНЕНКО С. А., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

Відповідальні за випуск

СКОРИЙ С. А., доктор історичних наук, Інститут археології НАН України

ДЗНЕЛДЗЕ О. С., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

ДЗНЕЛДЗЕ О. С., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ

БИРКЕ В., доктор археології, Інститут археології та історії мистецтв Академії наук Румунії

БОЛТРИК Ю. В., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

БРУЯКО І. В., доктор історичних наук, Одеський археологічний музей НАН України

ГОЛДЕН П., професор, Університет Ратгер, США

КУЛАКОВСЬКА Л. В., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

МОЦЯ О. П., член-кореспондент НАН України, Інститут археології НАН України

ОТРОЩЕНКО В. В., доктор історичних наук, Інститут археології НАН України

ПОЛІДОВИЧ Ю. Б., кандидат історичних наук, філіал Національного музею історії України — Музей історичних коштовностей України

ПОЛТОВИЧ-БОБАК М., професор, Жешувський університет, Польща

ПОТЄХІНА І. Д., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

СИМОНЕНКО О. В., доктор історичних наук, Інститут археології НАН України

СКОРИЙ С. А., доктор історичних наук, Інститут археології НАН України

СОН Н. О., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

СТЕПАНЧУК В. М., доктор історичних наук, Інститут археології НАН України

ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Р. В., доктор історичних наук, Київський національний університет

ТОЛОЧКО П. П., академік НАН України, Інститут археології НАН України

ФІАЛКО О. Є., кандидат історичних наук, Інститут археології НАН України

ХАЗАНОВ А. М., професор, Університет Медісон — Вісконсін, США

ХОХОРОВСЬКИЙ Я., професор, Ягеллонський університет, Польща

ЧАБАЙ В. П., член-кореспондент НАН України, Інститут археології НАН України

У ВИПУСКУ:

НАШІ ЮВІЛЕЇ

СТАТТІ

ПУБЛІКАЦІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ
МАТЕРІАЛІВ

НОВІТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

АМАЗОНКИ АРХЕОЛОГІЧНІ

ДО ІСТОРІЇ КОСТЮМА

АНТРОПОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

ДИСКУСІЇ

ІСТОРІЯ НАУКИ

АРХЕОЛОГІЯ І ДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Науковий журнал з проблем археології та давньої історії

У журналі публікуються результати досліджень з археології та давньої історії України. Висвітлюються питання соціально-економічного розвитку та культурних зв'язків населення України у кам'яному та мідно-бронзовому віках, сторінки з історії киммерійців, скіфів та сарматів, матеріальна та духовна культура античних греків у Північному Причорномор'ї, етногенез та рання історія слов'ян, розвиток давньоруських міст і сіл, матеріальної культури середньовіччя і нового часу. Видаються нові археологічні матеріали, розвідки з історії археології та архівні джерела.

Для археологів, істориків, краєзнавців, учителів історії, студентів історичних факультетів, усіх, хто цікавиться давньою історією України.

The results of research on the archaeology and ancient history of Ukraine are published in the journal. The issues of social and economic development and cultural relations of the population of Ukraine in the Stone and Copper-Bronze Age, the pages of the history of the Cimmerians, Scythians and Sarmatians, material and spiritual culture of the Greeks in the Northern Pontic region, ethnogenesis and early history of the Slavs, development of the cities and villages of Ancient Rus, material culture of the Medieval and Modern periods are observed. New archaeological records, survey on history of archaeology and archival sources are being published.

This journal is intended for the archaeologists, historians, regional specialists, teachers of history, students of historical departments and for all who is interested in the early history of Ukraine.

Засновник та видавець:

Інститут археології
Національної академії наук України

Свідоцтво про реєстрацію ЗМІ:

КВ № 17659-6509Р від 29.03.2011

Адреса редакції:

Україна, 04210, Київ 210, просп. Героїв Сталінграда, 12

Тел.: (+380-44) 418-61-02

Факс: (+380-44) 418-33-06

E-mail: secretaradiu@gmail.com

Офіційний сайт журналу:

<https://adiu.com.ua/index.php/journal>

Офіційна сторінка журналу:

Сайт «Спілка археологів України» [<http://www.vgosau.kiev.ua>] —

Бібліотека — Журнал «Археологія і давня історія України»

[http://www.vgosau.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=111&Itemid=183]

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту археології НАН України
17.09.2020, протокол № 6.

Рисунки авторські

Надруковано в авторській редакції

Комп'ютерна верстка С. А. Горбаненка

Усі права застережено. Передрук можливий
зі згоди редакції та авторів статей

Виходить за інформаційної підтримки
Всеукраїнської громадської організації
«Спілка археологів України»

ISSN 2227-4952 (Print)
ISSN 2708-6143 (Online)

Усі матеріали рецензовано

© ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ, 2020

Підписано до друку 27.09.2020. Формат 60 × 84/8. Гарн. Century Schoolbook. Папір офс.
Друк офс. Ум.-друк. арк. 61,7. Обл.-вид. арк. 68,7. Тираж 100 екз. Зам.

Друк на обладнанні видавця: Пшонківський О. В. цифровими комплексами
Konica Minolta bizhub PRO 1050 та Konica Minolta bizhub PRO C1100.
Тел.: (044) 33-111-42, тел. / факс: (0456) 33-21-22, e-mail: janina-book@ukr.net; www.janina-book@ukr.net.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 1500, від 22.09.2003 р.

О. В. Ліфантій

НОВІ ДАНІ ЩОДО СКІФСЬКИХ ЗОЛОТИХ АПЛІКАЦІЙ ОДЯГУ З КУРГАНІВ БІЛЯ с. ОЛЬГИНЕ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Нещодавно відкриті дані змушують внести корективи у вже закріплені в літературі уявлення про аплікації одягу, знайдені під час розкопок групи курганів біля с. Ольгине Горностаївського району Херсонської області. Ця публікація покликана усунути прикру плутанину та, можливо, уточнити дату окремих поховань курганної групи.

Ключові слова: Східноєвропейський степ, скіфські старожитності, золоті аплікації одягу.

Вступ. У літературі вже закріплене уявлення про прикраси скіфських поховальних костюмів, знайдені в курганах біля с. Ольгине Горностаївського р-ну Херсонської обл. у 1990 р. Херсонською археологічною експедицією ІА НАН України під керівництвом А. І. Кубишева (Кубишев и др. 1990¹; Кубишев, Ковальов 1994; Бессонова и др. 2005; Кубишев и др. 2009). Проте, нещодавно виявлені факти змушують зробити певні корективи.

Основна частина. Почну із найпізнаванішої по тексту звіту речі, яка походить з Братолюбівського кургану: «два фрагменти золотої нашивної ажурної бляшки, вочевидь, від жіночого головного убору (спарений сфінкс)»² (Кубишев и др. 1990, с. 26), або ж «два фрагменти ажурної бляшки із зображенням “подвійного” сфінкса» (Кубишев, Ковалев 1994, с. 143). Оскільки на момент публікації монографії інформація про цей виріб була втрачена³,

С. С. Бессонова висловила припущення, що ці два «фрагменти розпалися під час реставрації» (Кубишев и др. 2009, с. 151, прим. 6). На щастя, цей виріб із двох уламків зберігся. Отже, на сьогодні маємо більше інформації про жіночий головний убір із центрального парного поховання Братолюбівського кургану. Розглянемо аплікацію докладніше.

Пластина⁴ складається із двох фрагментів, що мають чітку лінію зламу (рисунок: 1). Розміри складеного до купи виробу складають 46 × 36 мм. Проба — 500. Пластина вирізана по контуру зображення. Вона є уламком від краю довшої пластини, що оздоблювала жіночий головний убір. Зображення виконано максимально спрощено. Воно представлено так званим двотілим сфінксом⁵, хоча зберіглася лише права частина фігури — отже лише один лев'ячий тулуб. Його показано у профіль, розвернутим ліворуч. Обличчя істоти передане у фас, має овальну форму. На ньому позначені двома відтиснутими овалами великі очі. Рота передано простою вдавленою лінією. На голові сфінкса показано головний убір, подібний до корони (?) із чотирма трикутними виступами, між ними присутні додаткові підовально-ром-

писано до колекційної книги. Їх апробацію було проведено у 1992 р. (акт № 5 від 20.03.1992), коли дані про місце знахідки вже було втрачено.

1. Наскільки мені відомо, текст звіту не зданий на зберігання до Наукового архіву ІА НАН України.
2. Тут і далі переклад з російської авторський.
3. Ще під час прийому матеріалів з розкопок до колекції Наукових фондів ІА НАН України, дві золоті аплікації з Братолюбівського кургану чомусь не пройшли апробацію, тому їх не було одразу за-

4. На момент мого дослідження виріб перебував на тимчасовому зберіганні, тому інвентарного номеру постійного зберігання ще не мав.

5. Цікаво, що за Актом знахідки від 24 серпня 1990 р., який зберігається у НФ ІА НАН України, цей виріб записаний як «бляшка нашивна від головного убору із зображенням богині на леві». Однак вже у тексті звіту автори визначають його як образ «спареного сфінкса».

Золоті аплікації одягу з курганів біля с. Ольгине: 1, 2 — з Братолобівського кургану; 3—5 — з п. 4 к. 1 біля с. Ольгине

бічні елементи. Але не ясно, що вони позначають — головний убір, чи зачіску. Серповидні крила позначені п'ятьма вигнутими валіками кожне. Грудина істоти, або ж основа крил, позначені випуклими фігурами ромбів та овалів, подібних до орнаменту на головному уборі. По кутах виробу зберігся валік із псевдозерню, що оперізував виріб по підовальному контуру. У двох збережених кутах присутні отвори, пробиті з внутрішнього боку. Третій отвір (на тубі істоти), вочевидь, було нанесено додатково з лицьової сторони. Вірогідно, це було зроблено через пошкодження платівки і появи необхідності додаткового кріплення.

Подібні зображення двотілого сфінкса присутні на дрібних пластинах з к. 8 біля с. Вовчанське (Полин, Кубышев 1997, рис. 9: 2), п. 4 к. 9 Малої Лепетихи (Вітрик, Данилко 2002, рис. 6) та Куль-Оби (Копейкина 1986, с. 153, кат. 26). Зокрема дуже схожими є форма крил та головних уборів. Однак сильно відмінною є форма виробу. Усі подібні зображення на дрібних пластинах вирізані по контуру фігури. Окантовка та вирізане за крилами тло присутне на довгих пластинах з Чортomla, де бага-

то фігурок сфінксів розставлено у ряд. Проте у цьому випадку головні убори на голівках істот відсутні, або ж вкрай слабо позначені. Водночас цей же калаф оздоблювали аналогічні за зображенням, проте суцільні пластини (Алексеев и др. 1991, кат. 122). Цього ж типу відомі вироби і у Лісостепу — к. 8 Пісочинського могильника (Бабенко 2005, фото 13). Таким чином, можна констатувати унікальність братолобівського виробу, а отже значну цінність у введенні його до наукового обігу. Дата ж цього виробу не може бути пізнішою за третю чверть 4 ст. до н. е. (за аналогією з чортomlaцькими та пісочинськими довгими пластинами). Значна ж стилізація та найбільша подібність до виробів дрібних пластин варіанту П4Аа (за О. В. Ліфантій)¹ вказує на час раніше середини 4 ст. до н. е.

За С. В. Поліним та А. І. Кубишевим п. 2 к. 8 Вовчанського продатовано досить широко — першою половиною 4 ст. до н. е. (Полин, Кубышев 1997, с. 46). Впускне п. 4 к. 9 Малої

1. Коротку схему типології див.: Ліфантій 2019, с. 63; докладний її опис подано у дисертаційному дослідженні (Ліфантій 2018).

Лепетихи С. В. Полін зарахував до часу не пізніше початку другої чверті 4 ст. до н. е. (за двома амфорами з Менди мелітопольського типу другої — третьої чверті 4 ст. до н. е. та червонофігурним скіфосом з розписом, характерним для першої половини 4 ст. до н. е.; що само собою робить висновок дослідника зовсім не очевидним; Полин 2014, с. 272, рис. 206). Саме за вищеописаним керамічним матеріалом переконливішою є друга чверть 4 ст. до н. е. — дата, прийнята І. С. Вітрик та Н. М. Данилко (Вітрик, Данилко 2002, с. 143), хоч і без зазначення ними аналогій до виробів. Пластинки у вигляді двотілого сфінкса з Куль-Оби Л. В. Копейкіна відносила до першої половини 4 ст. до н. е., на основі подібних зображень на грецькому вазописі, гемах та мозаїках (Копейкіна 1986, с. 56, 57). При цьому більшість дослідників відносять спорудження основного склепу до середини — початку третьої чверті (Полин 2014, с. 438), або ж всієї другої половини 4 ст. до н. е. (Алексеев 2003, с. 296).

Центральна могила Братолюбівського кургану за аналогіями до кінської вузди та коштовними предметами зі схованки була віднесена С. С. Бессоною до другої чверті 4 ст. до н. е. (Кубышев и др. 2009, с. 118). Натомість, на основі аналогій із Гаймановою Могилою, С. В. Полін пропонує давніший час для Братолюбівського — першу чверть 4 ст. до н. е. (Полин 2014, с. 279), що виглядає дещо штучним. Датування ж С. С. Бессоною цілком органічне для описаного вище фрагмента пластини. Це свідчить і на користь того, що закладення схованки та «підзахоронення» жінки відбулося приблизно у межах цього відносно вузького проміжку часу.

Привертає увагу і той факт, що всі відомі дрібні пластини з двотілим сфінксом не мають контуру з валику із псевдозерні (степові знахідки див.: Ліфантій 2018, рис. 2.23). Натомість контур з плетінкою присутній саме на довгих платівках. Таким чином, цей фрагмент виробу можна вважати найдавнішим зразком довгих пластин типу II G (за О. В. Ліфантій), що передував виробам з Чортомлика та к. 8 Пісочинського могильника.

З другим виробом, що публікується тут, ситуація складніша. Справа в тому, що за звітом та вже згаданим актом, річ із аналогічним описом походить із поховання 5 воїна-охоронця Братолюбівського кургану¹. Складність полягає в тому, що С. С. Бессонова, вірогідно, не ознайоmlена із актом, вирішила, що у звіті вказано пластинку з грифоном, що представлена не одним а дванадцятьма екземплярами. Тому у монографії, як знайдена у цій могилі, вказана одна пластинка із грифоном, що стоїть, при-

павши на передні лапи (Кубышев и др. 2009, фото. 27, рис. 16: 1), а інші 11 аплікацій не згадані ані в монографії, ані у статті про інші кургани біля с. Ольгиного. Однак тут була знайдена інша річ, наявна лише в одному екземплярі. У звіті вона описана як «1 нашивна 4-кутна золота бляшка із зображенням правостороннього грифона» (Кубышев и др. 1990, с. 28), що підтверджується актом (додаток). Аналогічні дані містяться у статті А. І. Кубишева та М. В. Ковальова, де згадано, що із Братолюбівського кургану походять «дві золоті бляшки... нашивна ажурна від головного убору, та із зображенням грифона» (Кубышев, Ковальов 1994, с. 144).

Таким чином, можна впевнено говорити про приналежність до цього поховання наступної прямокутної пластинки² (рисунок: 2). Її розміри — 24 × 19 мм. Проба — 500. На ній зображено грифона, що лежить із підібганими кінцівками. Фігура розвернута у профіль праворуч. Хвіст істоти має S-подібну форму. По кутах виробу нанесені чотири отвори із лицьового боку. Цю платівку можна віднести до варіанту b типу III C «Грифон, що лежить» (докладніше див.: Ліфантій 2018, рис. 2.19: 7—18). Єдне братолюбівський виріб із іншими аплікаціями варіанту поза істоти, розташування і форма крил, хвоста та лап. Схожість полягає і в наявності кількох валиків (внутрішній утворений із псевдозерні, а зовнішній гладкий). Крім того, на братолюбівській пластині частково (над головою та під ногами істоти) відтиснувся ще один гладкий валик, який чітко видно на інших виробках цього варіанту (наприклад, на виробі з бокового поховання Товстої Могили). Примітно, що у грифона на братолюбівській пластині передні лапи подібні до кінцівок копитного. При цьому права нога підібгана під тіло, а ліва зігнута в «колінні» і трохи піднята над правою. Це дещо обмежує коло аналогій виробами з Жовтокам'янки, Малого Огуза, к. 22 Вільної України, Чортомлика та Товстої Могили.

Отже, слід докладніше зупинитися саме на можливих датах цих п'яти курганів. С. В. Полін відносить час спорудження Жовтокам'янки та центрального поховання Чортомлика до 350—340 рр. до н. е. (Полин 2014, с. 449, 454). Натомість А. Ю. Алексеев схиляється до 350—320 (із можливою точною датою — 329/328) рр. до н. е. — як часу побудови ЦП Чортомлика (Алексеев 2003, с. 268). До давнішого часу С. В. Полін зараховує Малий Огуз — кінець другої — початок третьої чверті (Полин 2014, с. 476). Для п. 1 к. 22 Вільної України пропонується 350 р. до н. е. за чорнолаковою мискою на кільцевому піддоні зі штампованим орнаментом з шести пальмет (Полин 2014, с. 526).

1. На думку С. С. Бессоною, це було впускне поховання вищого статусу, а не простого воїна-охоронця (Кубышев и др. 2009, с. 24).

2. На момент мого дослідження виріб перебував на тимчасовому зберіганні, тому інвентарного номеру постійного зберігання ще не мав.

Єдина, подібна до братолюбівської, пластинка з бокового поховання Товстої Могили має відламаний нижній край та отвори, нанесені згори від лінії зламу. Це вказує на тривале використання виробу. Що ж до дати бокового поховання Товстої Могили думки дослідників не одноставні. Б. М. Мозолевський відносить час його спорудження до середини — початку третьої чверті 4 ст. до н. е. (Мозолевський 1979, с. 229), А. Ю. Алексеев — 350—320 рр. до н. е. (Алексеев 2003, 264). У той час як С. В. Полін датує його аж другою чвертю на основі керамічного матеріалу (Полин 2014, с. 279).

Оскільки поховання 5 практично не містило інших вузьких хроноіндикаторів крім пластини, спиратися на датування С. С. Бессонової не можна. За формою ж катакомби вона датувала його досить вузько: кінцем другої — початком третьої чверті 4 ст. до н. е., не виключаючи однак й можливості дещо давнішої дати (Кубышев и др. 2009, с. 125).

Таким чином, найближчі за виглядом пластини варіанту відносяться до початку третьої чверті 4 ст. до н. е., що вказує і на дату розглянутої платівки. Така дата не суперечить висновкам С. С. Бессонової. І навіть підтверджує саме молодшу дату із запропонованих нею можливих. Це, у свою чергу, дещо «розтягує» у часі спорудження центральної могили Братолюбівського кургану та впускного поховання 5.

Водночас, з цього ж Акту (додаток) очевидно походження дванадцяти пластин із іншим зображенням грифона. Вони знайдені у боковому похованні 4 кургану 1, разом із аплікаціями зі сценою шматування. Докладно був описаний чомусь лише один виріб із серії, проте помилково віднесений до Братолюбівського кургану (Кубышев и др. 2009, с. 94—97). Можливо, плутанина сталася через неточні дані зі звіту, де зазначається, що у похованні 4 кургану 1 було знайдено «бляшки з жовтого дорогоцінного металу прямокутної форми»¹ (Кубышев и др. 1990, с. 9). Приблизно таке ж розмите формулювання (можливо, написане на основі звіту) присутнє у тезах конференції (Кубышев, Куприй 2002, с. 127). Отже, слід докладніше зупинитися на описі цих дванадцяти пластин² (рисунок: 3). Проба виробів — 385. Частина пластин має пошкоджені краї, у тому числі порвані по отворах кути. Це свідчить на користь їх використання. Виготовлена серія із застосуванням одного пуансона. Оскільки пластини нашиті на планшет, не вдалось оглянути їх зворотній бік. Проте відсутність видимих слідів від стеки на поверхні, а також незначний рельєф на глад-

ких поверхнях деталей зображення вказують на відтискання їх саме пуансоном зі зворотного боку. Отвори по кутах були нанесені з фронтальної сторони. Тоді ж з лицьового боку деякі дрібні деталі було допрацьовано карбівкою.

На дванадцяти пластинах зображено грифона у профіль, розвернутого праворуч. Це орлиноголовий³ грифон із крилами серпоподібної форми. Хижий дзьоб створіння показано закритим⁴. На голові позначено чубчик. Незвичним для зображення грифона на пластинах одягу є позначення ребер. Мені відомий лише ще один такий випадок — на пластині з кургану біля с. Будки. Зазвичай цей елемент властивий образу котячого. Крім того, на ольгинських платівках піднятий догори хвіст грифона має роздвоєну китичку. Можна погодитись з подібністю образу до зображення на золотих окуттях дерев'яного посуду з к. 14 біля с. Стеблів, проте інші згадані С. С. Бессоною аналогії видаються занадто далекими (Кубышев и др. 2009, с. 96).

С. С. Бессонова віднесла цього грифона до архаїчного іконографічного типу (Кубышев и др. 2009, с. 95). А. Р. Канторович — до типу П-І-2 Краснокутсько-Олександропольського, поруч із нашивною пластинкою з Жовтокам'янки та бронзовими навершнями з Гайманової, Товстої та Лугової Могили (Канторович 2015, с. 1253, 1254). За іншим поділом, цей образ можна віднести до типу зображень грифонів з серповидним крилом (Полидович 2015, с. 116).

За моєю типологією аплікацій одягу, ці пластини відносяться до варіанту а типу ПІС «Грифон, що лежить», разом із виробами з Бердянського кургану, к. 22 Вільної України, Товстої та Лугової Могили (Ліфантій 2018, с. 96). Для цього варіанту властиво зображення грифона з однією дещо піднятою лапою, у позі, подібній до напівлежачої. Проте, унікальність платівок з Ольгиного та вихід за рамки більшості іконографічних образів грифона тут є очевидним. Слід згадати, що С. С. Бессонова датує ці пластини за широким колом віддалених аналогій серединою — третьою чвертю 4 ст. до н. е., не виключаючи більш ранньої дати, через «виражені архаїчні елементи» (Кубышев и др. 2009, с. 97).

Слід також згадати про інші вироби, що оздоблювали цей головний убір. Їх докладний

1. Водночас тут же було знайдено 52 прямокутні пластинки зі сценою шматування. Отже, без акту передачі, розібратися у походженні дванадцяти пластин із грифоном було важко.

2. Інвентарні номери 3-4125—4136.

3. А. Р. Канторович трактує його як грифона із головою котячого хижака із дзьобоподібною верхньою щелепою (Канторович 2015, с. 750). Я не бачу підстав для такого визначення, оскільки тут зображено саме дзьоб. Тому грифон може бути визначений як орлиноголовий. Тим більше, що дослідник відносить його до пізньогрецького типу, для якого характерна якраз голова хижого птаха.

4. На думку А. Р. Канторовича, на розглянутій пластинці, дзьоб закритий (Канторович 2015, с. 750), водночас С. С. Бессонова трактує його як «хижо розкритий» (Кубышев и др. 2009, с. 95).

опис подано раніше (Бессонова и др. 2005, с. 41-42). Розміри та кількість виробів вказані у статті (52 екз., $2,6 \times 2,1$ см)¹ практично ідентичні до вказаних у акті: 52 шт., $2,8 \times 2,2$ см (додаток). Це усуває сумніви щодо опису у Акті, де помилково вказано не зображення сцени шматування, а грифона. Привертає увагу і те, що відтиснута ця серія була двома доволі схожими пуансонами (рисунок: 4—5). Проте суттєві відмінності у параметрах фігур тварин виключають можливість «переробки» одного й того ж самого знаряддя. Один пуансон (з меншим зображенням), вірогідно, був сильно спрацьованим. Наслідком стало отримання «роздутих» та дещо комічних фігур лева. Другий, можливо, створений на основі першого, мав більші розміри сцени шматування та ним були відтиснені чіткіші аплікації.

Цей варіант IIIc зображень є доволі популярним і присутній у великій кількості курганів степу (Ліфантій 2018, рис. 2.28). У випадку із неграбованими похованнями, такі пластини завжди зафіксовані як оздоба жіночого покривала голови. Не є виключенням і пластинки з Ольгиного. Проте, суттєвим моментом є зображення на платівці з Ольгиного саме олениці, яку шматує лев. Це лишає у колі найближчих аналогій к. 16 біля Златополю (Бидзиля и др. 1974, табл. XXXV: 1), к. 9 Малої Лепетихи (Вітрик, Данилко 2002, рис. 6), гр. 1 к. 4 Носаків (Бидзиля и др. 1977, рис. 11: 10) та Товсту Могили (Мозолевський 1979, рис. 116). Причому пластини з гробниці 1 кургану 4 біля Носаків С. В. Полін зараховує до другої чверті 4 ст. до н. е., оскільки вони знайдені у близькоспорідненому похованні, впущеному у центральне (гр. 1) першого десятиліття 4 ст. до н. е. (Полин 2014, с. 258). Ним же гробницю 4 кургану 16 Златополю віднесено до кінця першої чверті 4 ст. до н. е. на основі дат чорнолакового посуду (Полин 2014, с. 428). Датування кургану 9 Малої Лепетихи та Товстої Могили було розглянуто вище. Таким чином, усі перелічені аналогії до пластин із сценою шматування вказують на час від кінця першої до початку третьої чверті 4 ст. до н. е.

На опублікованому кресленні поховання 4 кургану 1 (Бессонова, Ковальов, Кубишев 2005, рис. 4: 1) видно, що частина платівок формує неправильний півмісяць, згори над черепом, а частина — ряди (?) на черепі. Водночас два довгі ряди пластин (зі сценою шматування) розташовані вздовж кісток хребта, що тягнулись до середини стегнових кісток, оздоблювали покривало голови. Отже, в набір прикрас жінки з поховання входили дві золоті сережки, а на голові її був платовий головний убір, вздовж країв якого йшли ряди платівок. Дванадцять

пластин із зображенням грифона оздоблювали тверду шапку, форма якої, на жаль, не була зафіксована під час розкопок (принаймні, у тексті звіту). Проте, судячи із плавних обрисів над черепом, це був невисокий убір із пласкою вершиною, можливо так званий скіфський калаф.

С. С. Бессоновою це поховання датовано часом ближче до початку третьої чверті 4 ст. до н. е. за аналогіями до пластин зі сценами шматування, чорнолаковим кіліком на низькому піддоні, амфорою «типу Солоха II чи типу гераклейських», двома золотими сережками та бронзовим дзеркалом із боковою ручкою (Бессонова и др. 2005, с. 42). Натомість С. В. Полін за тими ж предметами відносить його до кінця першої — початку другої чверті 4 ст. до н. е. Не враховує С. В. Полін, спираючись на датування виготовлення кіліка (початок першої — друга чверть 4 ст. до н. е.), і слідів від тривалого вжитку на ньому. Причому, як відзначає сам дослідник, амфора з Менди мелітопольського типу може бути датована у межах кінця першої — третьої чверті 4 ст. до н. е. (Полин 2014, с. 308). Остання дата якраз не суперечить висновкам С. С. Бессонової, а також аналізу аналогій до пластин зі шматуванням і грифоном. Таким чином, спорудження цього поховання можна відносити до другої — початку третьої чверті 4 ст. до н. е.

Висновки. Отже, отримані дані по-новому розкривають палітру розмаїття аплікацій одягу знаті, похованої у курганах біля с. Ольгине Херсонської обл. Дещо інакший розподіл пластин у різних поховальних комплексах дозволив відкоригувати дату окремих поховань.

Тепер відомо, що головний убір жінки із парного центрального поховання Братолюбівського кургану був прикрашений принаймні однією (вірогідно, їх було суттєво більше з огляду на грандіозність знахідок зі схованки) довгою ажурною пластиною унікального вигляду.

Одяг озброєного чоловіка (?) з впускного п. 5 цього ж кургану оздоблювала пластина із зображенням грифона, яке було досить популярним і відоме з ряду поховань.

У не порушеному грабіжниками п. 4 кургану 1 було знайдено типовий скіфський жіночий головний убір: поєднання твердої шапки із покривалом, оздоблені рядами золотих пластин. З огляду на скромність іншого супровідного інвентарю у похованні, можна лише уявляти наскільки яскравими були аплікації церемоніального вбрання із центрального поховання Братолюбівського кургану.

Слова вдячності. Поява цієї статті можлива завдяки молодшому науковому співробітнику НФ ІА НАН України А. О. Денисовій. Саме вона звернула мою увагу на «неідентифіковані» аплікації, що зберігалися у Розділі I Наукових фондів. На щастя, одна з пластинок одразу привернула мою увагу, а здогадка щодо її походження пізніше була надійно підтверджена до-

1. Номери зберігання З-4137—4188, проба золота — 375, розміри виробів коливаються: $21—23 \times 26—28$ мм.

кументами. Також висловлюю щиру вдячність к. і. н. С. С. Бессоновій, яка дала можливість ознайомитися з чернеткою археологічного звіту з розкопок 1990 р. Завдяки аналізу звіту та іншої документації мені вдалось ідентифікувати точне походження описаних у статті предметів.

Додаток

ВИТЯГ З АКТУ ЗНАХІДКИ ВИРОБІВ З КОШТОВНИХ МЕТАЛІВ У ПОХО- ВАННЯХ БІЛЯ с. ОЛЬГІНЕ ГОРНОСТАЇВСЬКОГО р-ну ХЕРСОНСЬКОЇ обл. ВІД 24 серпня 1990 р. ¹

5. Курган 1, поховання бокове. Бляшки нашивні від головного убору із зображенням крилатого грифона. Крупні, розмірами 3,0 × 3,2 см (12 шт.). Дрібні, розмірами 2,8 × 2,2 см (52 шт.). Сліди ремонту, частина кутів обламана.

13, 14. Курган 3, поховання. (13) Бляшки нашивні круглої форми з пальметами. Д = 1,0 см. Золото (3 шт.). (14) Уламок начільної стрічки-метопіди. Розміри — ? (1 шт.). Фрагмент.

17. Курган 4 ², поховання. Бляшка нашивна із зображенням грифона (1 шт.). Могила пограбована.

18. Курган 4, поховання 4. Бляшка нашивна від головного убору із зображенням богині на леві (1/2 шт.). 1/2 фрагментована.

1. У витягу представлені виключно аплікації одягу з поховань курганної групи.
2. Саме під таким номером у групі позначено Братолюбівський курган.

ЛІТЕРАТУРА

- Алексеев, А. Ю., Мурзин, В. Ю., Ролле, Р. 1991. *Чертомлык (скифский царский курган IV в. до н. э.)*. Киев: Наукова думка.
- Алексеев, А. Ю. 2003. *Хронография Европейской Скифии VII—IV веков до н. э.* Санкт-Петербург: Государственный Эрмитаж.
- Бессонова, С. С., Ковальов, М. В., Кубишев, А. І. 2005. Кургани біля с. Ольгине (скіфські поховання). *Археологія*, 3, с. 38-51.
- Бидзиля, В. І., Ляшко, С. Н., Никитенко, М. М., Отрощенко, В. В., Савовский, І. П., Томашевский, В. А. 1974. *Отчет о работах Запорожской экспедиции за 1974 год*. НА ІА НАН України, ф. 64, 1974/10.
- Бидзиля, В. І., Болтрик, Ю. В., Мозолевский, Б. Н., Савовский, І. П. 1977. Курганний могильник в ур. Носаки. В: Бидзиля, В. І. (ред.). *Курганные могильники Рясные Могилы и Носаки*. Киев: Наукова думка, с. 61-158.
- Вітрик, І. С., Данилко, Н. М. 2002. Поховання знатної скіфянки у «Великому кургані» М. І. Веселовського. В: Ключко, Л. С. (ред.). *Музейні читання. Матеріали наукової конференції. Грудень 2001 р.* Київ, с. 138-149.
- Канторович, А. Р. 2015. *Скифский звериный стиль Восточной Европы: классификация, типология, хронология, эволюция*. Дисертація д. и. н. МГУ.

Копейкина, Л. В. 1986. Золотые бляшки из кургана Куль-Оба. В: Грач, Н. Л. (ред.). *Античная торетика*. Ленинград: Государственный Эрмитаж, с. 28-63.

Кубишев, А. І., Шилов, Ю. А., Ковалев, Н. В. 1990. *Отчет о раскопках Херсонской археологической экспедиции в Херсонской области в 1990 году. Раскопки курганов у с. Ольгино-Братолюбовка (Константиновка) Горностаевского района и с. Новый Труд (Чонгар) Генического района Херсонской области*.

Кубишев, А. І., Ковальов, М. В. 1994. Скіфський Братолюбівський курган на Херсонщині. *Археологія*, 1, с. 141-144.

Кубишев, А. І., Куприй, С. А. 2002. Окружение Братолюбовского кургана (скифские курганы у с. Ольгино). В: Ключко, Л. С. (ред.). *Музейні читання. Матеріали наукової конференції. Грудень 2001 р.* Київ, с. 126-128.

Кубишев, А. І., Бессонова, С. С., Ковалев, Н. В. 2009. *Братолюбовский курган*. Киев: ІА НАН України.

Ліфантій, О. В. 2018. *Коштовні аплікації одягу населення степової Скіфії VII—III ст. до н. е.* Дисертація к. і. н. ІА НАН України.

Ліфантій, О. В. 2019. Аплікації скіфського церемоніального одягу. Проблеми типології. В: *To Dig or Not To Dig: інвазивні та неінвазивні методи археології: матеріали міжнародної наукової конференції молодих вчених*. Київ, с. 62-66.

Мозолевський, Б. М. 1979. *Товста Могила*. Київ: Наукова думка.

Полин, С. В., Кубишев, А. І. 1997. *Скифские курганы Утлюкского междуречья (в северо-западном Приазовье)*. Киев.

Полин, С. В. 2014. *Скифский Золотобалковский курганный могильник V—IV вв. до н. э. на Херсонщине*. Киев: Олег Філюк.

REFERENCES

- Alekseev, A. Yu., Myrzin, V. Yu., Rolle, R. 1991. *Chertomlyk (skifskij czarskij kurgan IV v. do n. e.)*. Kiev: Naukova dumka.
- Alekseev, A. Yu. 2003. *Hronografiya Evropejskoj Skifii VII—IV vekov do n. e.* Sankt-Peterburg: Gosudarstvennyi Ermitazh.
- Bessonova, S. S., Kovalov, M. V., Kubyshev, A. I. 2005. Kurhany bilja s. Olhyne (skifski pokhovannia). *Arkheolohiia*, 3, s. 38-51.
- Bidzilya, V. I., Lyashko, S. N., Nikitenko, M. M., Otroshhenko, V. V., Savovskij, I. P., Tomashevskij, V. A. 1974. *Отчет о работах Запорожской экспедиции за 1974 год*. НА ІА НАН України, ф. 64, 1974/10.
- Bidzilya, V. I., Boltrik, Yu. V., Mozolevskij, B. N., Savovskij, I. P. 1977. Kurgannyj mogil'nik v uroch. Nosaki. In: Bidzilya, V. I. (ed.) *Kurgannye mogil'niki Rjasnye Mogily i Nosaki*. Kiev: Naukova dumka, s. 61-158.
- Vitryk, I. S., Danylko, N. M. 2002. Pokhovannia znatnoi skifianky u «Velykomu kurhani» M. I. Veselovskoho. In: Klochko, L. S. (ed.) *Muzeini chytannia. Materialy naukovoi konferentsii. Hruden 2001 r.* Kyiv, s. 138-149.
- Kantorovich, A. R. 2015. *Skifskij zverinyj stil' Vostochnoj Evropy: klassifikacziya, tipologiya, hronologiya, evolucziya*. Disertacziya d. i. n. MGU.
- Kopejkina, L. V. 1986. Zolotyje blyashki iz kurgana Kul'-Oba. In: Grach, N. L. (ed.) *Antichnaya torevika*. Leningrad: Gosudarstvennyj Ermitazh, s. 28-63.
- Kubyshev, A. I., Shilov, Yu. A., Kovalev, N. V. 1990. *Отчет о раскопках Херсонской археологической экспедиции в Херсонской области в 1990 году. Раскопки курганов у с. Ольгино-Братолюбовка (Константиновка) Горностаевского района и с. Новый Труд (Чонгар) Генического района Херсонской области*.

Kubyshev, A. I., Kovalov, M. V. 1994. Skifskiy Bratoliubivskiy kurhan na Khersonshchyni. *Arkheolohiia*, 1, s. 141-144.

Kubyshev, A. I., Kuprij, S. A. 2002. Okruzhenie Bratoliubovskogo kurgana (skifskie kurgany u s. Ol'gino). In: Klochko, L. S. (ed.) *Muzeini chytannia. Materialy naukovoi konferentsii. Hruden 2001 r.* Kyiv, s. 126-128.

Kubyshev, A. I., Bessonova, S. S., Kovalev, N. V. 2009. *Bratoliubovskij kurgan.* Kiev: IA NAN Ukrainy.

Lifantii, O. V. 2018. *Koshrovni aplikatsii odiahu naselenia stepovoi Skifii VII—III st. do n. e.: Dysertatsia k. i. n. IA NAN Ukrainy.*

Lifantii, O. V. 2019. Aplikatsii skifskoho tseremonialnogo odiahu. Problemy typolohii. In: *To Dig or Not To Dig: invazyvni ta neinvazyvni metody arkheolohii: materialy mizhnarodnoi naukovoi konferentsii molodykh vchenykh.* Kyiv, s. 62-66.

Mozolevskiy, B. M. 1979. *Tovsta Mohyla.* Kyiv: Naukova dumka.

Polin, S. V., Kubyshev, A. I. 1997. *Skifskie kurgany Utyukhskogo mezhdurechya (v severo-zapadnom Priazovje).* Kiev.

Polin, S. V. 2014. *Skifskij Zolotobalkovskij kurgannyj mogil'nik V—IV vv. do n. e. na Hersonshchyni.* Kiev: Oleg Filyuk.

O. V. Lifantii

NEW DATA ABOUT SCYTHIAN GOLD GARMENT APPLIQUÉS FROM BARROWS NEAR OLHYNE VILLAGE OF KHERSON OBLAST

Recently revealed data considering gold appliqué series, forced to correct notion, which has already fastened in literature. These artefacts were found during an excavation of a group of barrows near Olhyne village, Hornostaivskiy district, Kherson Oblast. The research was conducted in 1990 by the Kherson Archaeological Expedition led by Anatolii Kubyshev. This publication aimed to eliminate unfortunate confusion and to clarify the date of some graves in the described burial ground.

Thus, two garment appliqué, preserved in Archaeological Storage of Institute of Archaeology of National Academy of Sciences of Ukraine, that have no provenance information were identified. These two pieces were not published before. Due to a comparison of the

Archaeological report and analysis of Storage documentation data, I have managed to find their place of finding.

As shown in the article, the openwork appliqué in a form of two-bodied Sphinx was part of headdress decorum from the central grave of Bratoliubivka barrow (the main and biggest mound in the group). One rectangular-shaped plaque with a depiction of lying in crouched pose griffin was found in the grave 5 of the same barrow. In this inlet tomb the wealthy Scythian warrior was buried. The construction time of the barrow and inlaid grave 5 lay in second — early third quarter of the 4th century BCE.

Twelve rectangular appliqué with an image of a half-recumbent griffin with crescent-shaped wings were found in the grave 4 barrow 1 of Olhyne group. Previously only one plaque of this series was wrongly published as find from the grave 5 of Bratoliubivka barrow. This unfortunate mistake is now corrected. At the same tomb, 52 rectangular appliqué with the depiction of a lion attacking a doe were found. Therefore, at well-preserved woman grave 4 of barrow 1 near Olhyne village fully decorated hat and veil were placed. This tomb was probably constructed in the second — early third quarter of the 4th century BCE. Considering the modesty of this grave goods, one can only imagine how bright the appliqué of a ceremonial garment from the central grave of Bratoliubivka barrow were.

Keywords: Eastern European Steppe, Scythian antiquities, gold garment appliqué.

Одержано 2.06.2020

ЛІФАНТІЙ Оксана Валентинівна, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник, Музей історичних коштовностей України — філія Національного музею історії України, вул. Лаврська, 9, Київ, 01015, Україна.

LIFANTII Oksana V., PhD, Chief Research Fellow, Museum of Historical Treasures of Ukraine — branch of National Museum of Ukrainian History, Lavrska str., 9, Kyiv, 01015, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-3987-287X; e-mail: oksanalifantii@gmail.com.